

УДК 368.91

О. А. Сич,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
Н. Р. Вольська,
магістр, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СУТНІСТЬ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ТА ЙОГО ДОЦІЛЬНІСТЬ

О. А. Sich,
Candidate of Economic Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance of Business Entities, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv
N. R. Volska,
Master's degree, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

ESSENCE OF LIFE INSURANCE AND ITS EXPEDIENCY

Висвітлюються економічний зміст страхування життя та особливості здійснення цього виду страхування. Розглядається доцільність страхування життя і основні завдання в умовах ринкової економіки. Проаналізовано стан ринку страхових компаній життя України, наведено прогнози щодо їх подальшого розвитку. Проаналізовано основні проблеми і фактори, що стримують розвиток цього напрямку страхування. Надано рекомендації для підвищення ефективності функціонування сфери страхування життя в Україні.

Essence of life-insurance and its function are discussed. Economic maintenance of life-insurance, and features of realization of this type of insurance are defined. The expediency of life-insurance in the changing conditions of market economy are explored. The state of the insurance companies of the life of Ukraine is analyzed, forecasts are provided for their further development. Analyzed main problems and factors that hinder development of this area of insurance. Given recommendations for improving the efficiency of life insurance in Ukraine.

Ключові слова: *страхування, страхування життя, страхові премії, страховий фонд, страхувальник.*

Keywords: *insurance, life insurance, insurance premiums, insurance fund, insurer.*

Постановка проблеми. Одним з основних критеріїв економічного розвитку держави є добробут її громадян. Економіка розвинених країн характеризується високорозвиненою сферою послуг, використанням новітніх технологій у сфері виробництва, стабільним зростанням макроекономічних показників, потужною сферою соціального захисту та підвищенням рівня життя громадян. В умовах стабільного економічного розвитку громадяни мають змогу здійснювати довгострокове фінансове планування, що надає їм впевненості у майбутньому та забезпечує соціальну стабільність в державі. Важливу роль у забезпеченні такої стабільності відіграє страхування життя. З одного боку, воно зменшує негативні наслідки таких соціальних ризиків, як втрата доходу внаслідок втрати працездатності особи або смерті годувальника сім'ї, а

також забезпечує кошти на пенсію та реалізацію планів у майбутньому. З іншого, страхові фонди, нагромаджені компаніями зі страхування життя є потужним джерелом інвестицій в економіку країни. Саме тому важливого значення набуває розвиток страхування життя, що своєю чергою потребує вивчення теоретико-методологічних засад його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад страхової діяльності зробили такі вчені України, як Т.М. Артюх, В.Д. Базилевич, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, А.Д. Заруба, С.С. Осадець, Я.П. Шумелда, В.М. Фурман та ін. Дослідження зарубіжної та вітчизняної практики страхування життя висвітлені у працях О.М. Залетова. Однак в сучасній українській економічній літературі переважають наукові праці, присвячені дослідженню страхування в цілому, натомість страхування життя в теоретичному й методологічному плані досліджене недостатньо.

Мета дослідження. Мета самого страхування життя – це накопичити кошти для фінансової впевненості в майбутньому. Отже метою цієї статті є розкриття сутності поняття страхування життя, його складових, а також оцінити тенденції та перспективи розвитку ринку страхування життя в Україні.

Результати дослідження. Розглядаючи економічну сутність страхування життя, слід відзначити її особливість, яка полягає у поєднанні властивостей страхового захисту та заощадження коштів. У зв'язку з цим при страхуванні життя змінюють своє значення поняття страхового ризику та страхового випадку. Так, страховий ризик має у своїй основі непередбачуваність настання події. Таке поняття страхового ризику прийнятне для таких ризиків страхування життя, як ризик смерті або втрати працездатності внаслідок нещасного випадку. Проте закінчення терміну дії договору страхування, повноліття застрахованої особи не мають ознак страхового ризику. Водночас ці події не підпадають під визначення страхового випадку, для якого характерним є заподіяння шкоди об'єкту страхування. Такої думки дотримується О.І. Худяков, який зазначає, що при страхуванні життя страховим випадком може бути подія досить приємна, радісна і навіть бажана (наприклад, одруження, повноліття). Такого роду події, як правило, передбачувані, а часом і просто неминучі (як, наприклад, закінчення строку дії договору страхування життя). Отже, страхування життя не має на меті відшкодування збитків, заподіяних страховим випадком, що суперечить самій концепції страхування як економічній категорії [1, с 506].

В свою чергу П.В. Заруба наголошує, що в основі особистого страхування, як і страхування майна, також лежить замкнений перерозподіл страхових платежів між учасниками особистого страхування через спеціальний страховий фонд. Разом з тим, очевидні й розбіжності між ними, тому що об'єктами страхових відносин в особистому страхуванні є працездатність, здоров'я, життя людей, тобто воно пов'язане із специфічною особливістю виробництва – відтворенням робочої сили. На відміну від страхування майна особисте страхування не забезпечує відшкодування матеріальних збитків, а дає змогу одержати грошову допомогу застрахованим громадянам або їхнім сім'ям [2, с 282].

Ще однією особливістю страхування життя є те, що за договором, який передбачає виплату страхової суми у випадку передчасної смерті застрахованої особи або у випадку дожиття її до закінчення терміну дії договору, страховик бере на себе зобов'язання гарантовано виплатити страхову суму. Так, укладаючи такий договір страхування життя та вчасно сплачуючи страхові премії, страховальник точно знає, що страховик виплатить страхову суму йому або третій особі, він не знає лише, чи станеться це в кінці строку дії договору, чи раніше. В цьому полягає важливий економічний сенс страхування життя, оскільки маючи такі гарантії, страховальник здійснює довгострокове планування своїх фінансів. З іншого боку, таких гарантій особі не може забезпечити жодний фінансовий інструмент. На відміну від договорів страхування життя, за договорами страхування майна страховик не виплачує страхову суму, якщо об'єкт страхування не зазнав шкоди внаслідок страхового випадку до кінця строку дії договору страхування.

Такі високі зобов'язання страховика за договорами страхування життя формують високу вартість страхування. Так, для того, щоб забезпечити ефективне функціонування страхової компанії, страхова премія, яку сплачує страховальник за договором страхування життя, має перевищувати страхову суму. На практиці страхова сума розраховується з врахуванням гарантованого доходу, визначеного в договорі страхування життя, а тому вона деколи перевищує розмір страхової премії. Водночас розмір страхової премії залежить від віку, статі та стану здоров'я застрахованої особи, а також терміну дії договору, тому для молодих людей з хорошим станом здоров'я, які укладають договір страхування життя на довший термін, умови страхування є значно вигіднішими. Перевищення розміру страхової премії над розміром страхової суми та наявність інвестиційного доходу за договорами страхування життя також є особливими рисами страхування життя, нехарактерними для майнового страхування. Враховуючи таку велику кількість відмінностей страхування життя від майнового страхування, Є.П. Андрієвський наголошує, що страхування життя – це видозмінений фактор народного заощадження у вузькому значенні цього слова, але в жодному разі не може підходити під визначення "майнове страхування" [3, с 321].

Водночас В.І. Серебровський висловлює думку, що страхування життя охоплює ті види страхових операцій, у яких момент ризику полягає в невизначеності строку людського життя [4, с 18]. Такої ж думки дотримується Залетов, який зазначає, що основним страховим ризиком за договорами страхування життя є тривалість людського життя, тобто не сама смерть, а час її настання, тобто:

- ймовірність померти в молодому віці або раніше від середньої тривалості життя;
- ймовірність померти або вижити протягом певного періоду часу;

- ймовірність жити у старості, маючи більшу тривалість життя, що потребує одержання регулярних доходів без продовження трудової діяльності [5, с 685].

Погоджучись з наведеною вище думкою, варто уточнити, що основних ризиків дожиття є два. Перший з них пов'язаний з ймовірністю передчасної смерті особи, що може призвести до негативних фінансових наслідків для людей, які були на утриманні застрахованої особи (літніх батьків, малолітніх дітей, непрацездатних членів сім'ї). В такому випадку застрахована особа не відчує на собі негативних наслідків страхового випадку, а її бажання застрахуватися від цього ризику продиктоване почуттям любові до близьких людей та турботою про їх благополуччя. Страхування життя в цьому випадку можна розглядати як високоетичний, безкорисливий і навіть зворушливий вчинок. Другий ризик пов'язаний з ймовірністю пережити працездатний вік та не мати засобів до існування у зв'язку з втратою працездатності на старості. В цьому випадку особа, яка страхується на випадок дожиття, виходить зі своїх власних інтересів, а також інтересів своїх близьких людей, яких вона не хоче обтяжувати турботою про неї в старості. Мотивацією для укладання договору страхування на дожиття є відчуття страху перед злидненням життям без засобів до існування або мрії, які особа планує реалізувати на пенсії та для яких вона заощаджує кошти.

Отже, на думку О.М. Залетова, сутністю забезпечення життя є економічні відносини, які виникають за договором забезпечення життя, передбачають обов'язок страховика здійснити страхову виплату у разі смерті забезпеченого на користь вигодонабувача (член сім'ї, підприємство чи інша особа), за вирахуванням не повернутих забезпеченим кредитів за таким договором та передбачених відсотків, а також, якщо це передбачено договором, у разі дожиття забезпеченого до закінчення строку дії договору та (або) досягнення забезпеченим визначеного договором віку. Умови договору забезпечення життя можуть також передбачати як доповнення до основного ризику обов'язок страховика здійснити страхову виплату в разі нещасного випадку, що стався з забезпеченим, та (або) його хвороби. Водночас під забезпеченням життя слід розуміти управління соціальними ризиками за рахунок організації централізованого страхового фонду з децентралізованих джерел [6, с 213].

На нашу думку, особливість категорії страхування життя полягає в тому, що це складні економічні відносини між страховою компанією та страхувальником, застрахованою особою, вигодонабувачами і спадкоємцями, в процесі реалізації яких поєднуються ризикова та заощаджувальна функції. Доцільність поєднання цих функцій в одному фінансовому інструменті полягає в тому, що тільки за допомогою страхування життя можна одночасно захиститися від фінансових наслідків настання обох ризиків життя – ймовірності передчасно померти та ймовірності пережити працездатний вік.

Становлення України як самостійної, незалежної і демократичної держави не могло не спричинити і розвиток страхового ринку. Процес демонополізації економіки, який охопив всі сфери народного господарства, відразу вплинув на страхування. Ліквідація монополії держави на вирішення правових та економічних питань розвитку страхової справи і поява недержавних страхових компаній створили умови формування страхового ринку України відкритого типу. Розвиток його за останні вісім років знаходився в умовах жвавої економічної діяльності, зниження темпів спаду виробництва. Це не могло не вплинути на розвиток ринку, і він розвивався досить швидкими темпами.

Зараз ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 30.06.2017 становила 300, у тому числі СК "life" – 36 компаній, СК "non-life" – 264 компанії, (станом на 30.06.2016 – 343 компанії, у тому числі СК "life" – 45 компаній, СК "non-life" – 298 компаній). Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, так станом на 30.06.2017 порівняно з аналогічною датою 2016 року, кількість компаній зменшилася на 43 СК. Ця тенденція є позитивною тому що натомість кількості - йде якість. Більш сильні і конкурентоспроможні компанії злилися з меншими, а слабші за перспективую розвитку – закрили свою діяльність. Завдяки цьому людина, яка страхує своє життя може бути впевнена що отримає кращий сервіс і застрахує себе від грошових втрат через недбалість страхової компанії.

Валові страхові платежі (премії, внески) при страхуванні життя станом на 30.06.2017 становили 1 245,1 млн. грн., що на 5,3% менше, ніж за аналогічний період 2016 року (станом на 30.06.2016 – 1 314,7 млн. грн.). Структура валових надходжень страхових платежів (премій, внесків) станом на 30.06.2017 має такий вигляд: 1 184,7 млн. грн. (або 95,1%) – що надійшли від фізичних осіб; 60,4 млн. грн. (або 4,9%) – що надійшли від юридичних осіб. Це означає, що працедавці все ще неохоче страхують своїх працівників і весь «тягар» страхування беруть на себе фізичні особи.

Станом на 30.06.2017 року зменшилась кількість застрахованих фізичних осіб на 1,4% або на 59 269 осіб (станом на 30.06.2016 застраховано 4 107 251 фізична особа, станом на 30.06.2017 – 4 047 982 фізичні особи). Протягом I півріччя 2017 року застраховано 501 104 фізичні особи, що на 36,6% або на 289 248 осіб менше проти відповідного періоду 2016 року (за I півріччя 2016 року застраховано 790 352 фізичні особи).

Обсяг валових страхових виплат із страхування життя станом на 30.06.2017 становив 265,9 млн. грн.1, що на 34,3% більше в порівнянні з відповідним періодом 2016 року (станом на 30.06.2016 – 198,0 млн. грн.).

Станом на 30.06.2017 величина зміни резервів із страхування життя становила 620,9 млн. грн., що більше на 95,9% у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року.

Основна частина величини зміни резервів зі страхування життя сформована за іншими договорами накопичувального страхування, а саме 523,7 млн. грн. За договорами страхування довічної пенсії,

страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника недержавного пенсійного фонду величина зміни резервів зі страхування життя становить -5,2 млн. грн.

За підсумками I півріччя 2017 року 13 СК "Life" отримали від'ємне значення приросту резервів із страхування життя на загальну суму 145,7 млн. грн., що пов'язано з достроковим розірванням договорів страхування (за підсумками I півріччя 2016 року від'ємне значення задекларували 14 СК "Life" на загальну суму 73,5 млн. грн.). Приріст резервів із страхування життя становив 766,6 млн. грн. Найбільший приріст страхових резервів зі страхування життя (більше 50 млн. грн.) задекларували чотири страхові компанії "Life" у розмірах 476,1 млн. грн., 117,9 млн. грн., 69,6 млн. грн. та 54,5 млн. грн. (62,1%, 15,4%, 9,1% та 7,1% від загального приросту резервів відповідно)[8]. Важливість нарощування страхових резервів зумовлена подальшою успішною інвестиційної діяльності страхової компанії та дає їй можливість використовувати частину доходу для покриття негативного фінансового результату страхових операцій, який може бути наслідком як підвищеної збитковості протягом певного року, так і високої конкуренції на страховому ринку життя.

Важливим напрямком розвитку ринку страхування життя має стати зростання обізнаності населення з перевагами цього виду фінансових інвестицій, сприятливу роль у цьому належить розвитку нових каналів збуту страхових полісів. Ряд науковців[9-10] слушно наголошують на важливості співпраці банків та страхових компаній у сфері просування страхових продуктів, з одного боку, та ефективного управління страховими резервами, з іншого.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, слід зазначити, що в основі страхування життя, як і страхування майна, також лежить замкнутий перерозподіл страхових платежів між учасниками страхування через спеціальний страховий фонд. Разом з тим, очевидні й розбіжності між ними, які полягають у тому, що:

- страхування життя не забезпечує відшкодування матеріальних збитків, а дає змогу одержати грошову допомогу застрахованим громадянам або їхнім сім'ям;
- страховим ризик за договорами страхування життя не завжди має в своїй основі непередбачуваність настання страхового випадку;
- водночас страховим випадком можуть бути досить приємні і навіть довгоочікувані події;
- за договорами на дожиття страховик бере на себе зобов'язання гарантовано виплатити страхувальнику або вигодонабувачам страхову суму;
- страхова премія за цими договорами може перевищувати страхову суму.

Такі особливості категорії страхування життя полягають в тому, що вона поєднує у собі ризикову та заощаджувальну функції. Поєднання цих функцій в одному фінансовому інструменті є доцільним, оскільки за допомогою страхування життя можна одночасно захиститися від фінансових наслідків настання обох видів ризиків – ймовірність передчасно померти та ймовірність пережити працездатний вік.

На мою думку, український ринок страхування життя зараз проходить стадію переродження та удосконалення і в майбутньому на нього чекають хороші перспективи. Страхування життя завжди розглядалося як вигідне вкладення грошей закордоном, але зараз ця думка повільно приходить і до нас. Страхувальник (застрахований) за договором страхування життя може розраховувати на страхову суму або пенсію у разі дожиття до закінчення договору, що є засобом накопичення коштів. Страхування життя може бути й захистом спадщини страхувальника, оскільки дає йому змогу передбачити наслідки своєї смерті для близьких і визначити частку спадщини, що призначається кожному з них. Отже, страхування життя в Україні сприяє полегшенню передачі майна, створенню грошових фондів для різних цілей (наприклад, витрат на успадкування або поховання).

Література.

1. Худяков А.И. Страхование право/ Худяков А.И. // Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. – С. 506.
2. Андриевский Е.П. Договорное страхование жизни (часть I) // Изд-во Р. Пахомова "Экономическая Пресса", 1991. – С. 282.
3. Заруба О.Д. Страхова справа // Підручник. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1998. – с. 321 .
4. Серебровский В.И. Страховой интерес в Гражданском кодексе. – Право и жизнь. – 1924, № 2. – С. 18.
5. Залетов О.М. Убезпечення життя: Монографія. // Міжнародна агенція "Бізон", 2006. – с. 685 .
6. Залетов О.М. Державне регулювання ринку страхування життя в Україні: Дис. канд. екон. наук: 08.00.08/ Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана". – К., 2007. – с. 213 .
7. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 5/96-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Український сервер страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua>.
9. Сич О.А., Крупський В.С. Використання зарубіжного досвіду для розвитку банкострахування в Україні / О.А. Сич, В.С. Крупський // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України, 2012. – Вип.22.13.– С.267–273.

10. Кучеренко В.В., Тринчук В.В., Інноваційни розвиток співпраці банків та страхових компаній в країнах Азії / В.В. Кучеренко, В.В. Тринчук // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів 2012. Випуск № 34/1. - С.308-315

References.

1. Khudyakov, A.I. (2004), *Strakhovoe pravo* [Insurance law], R. Aslanova "Legal Center Press"
2. Andriyevsky, E.P. (1991), *Dohovornoe strakhovanye zhyzny* [Contract life insurance], 1st ed, R. Pakhomov "Economic Press"
3. Zaruba, O.D. (1998), *Strakhova sprava* [Insurance business], Textbook, Society "Knowledge".
4. Serebrovsky, V.I. (1924), *Strakhovoj ynteres v Hrazhdanskom kodekse* [Insurance interest in the Civil Code], Textbook "Right and life".
5. Zaletov, O.M. (2006), *Ubezpechennia zhyttia: Monohrafiia* [Life insurance: Monograph], International Bureau "Bizon".
6. Zaletov, O.M. (2007), "State regulation of the life insurance market in Ukraine", Abstract of Ph.D. Dissertation / State Higher Educational Institution Vadym Hetman National Economic University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine " On Insurance ", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>. (Accessed 7 March 1996).
8. Ukrainian insurance server (2017), "Indicators of the life insurance market in Ukraine", available at: <https://nfp.gov.ua>, (Accessed 7 February 2017).
9. Sich, O.A. and Krupsky, V.S. (2012), " Use of foreign experience for the development of bank insurance in Ukraine ", *Vykorystannia zarubizhnoho dosvidu dlia rozvytku bankostrakhuvannia v Ukraini*, no. 22.13, pp. 267-273.
10. Kucherenko, V.V. and Trinchuk, V.V. (2012), " Innovative development of cooperation between banks and insurance companies in Asia", *Innovatsijny rozvytok spivpratsi bankiv ta strakhovykh kompanij v krainakh Azii*, vol. 34/1, pp. 308-315.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2018 р.